

*До разової спеціалізованої вченої ради
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»
(76000, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35)*

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора

Барабаш Ольги Олегівни

на дисертацію Бородайко Павла Костянтиновича

на тему: «Вплив правової культури на формування правової політики та механізми правового заохочення в умовах сучасного суспільства», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право

На основі вивчення дисертації та праць, які були опубліковані за темою дисертації, встановлене наступне.

Актуальність теми дисертаційної роботи

Правова культура, як фундаментальний чинник, формує сприйняття та реалізацію правових норм серед громадян, визначаючи їхню готовність до активної участі у суспільному житті. Розвинена правова культура забезпечує високу легітимність правової політики та сприяє ефективному впровадженню стимулюючих заходів, адже громадяни сприймають такі механізми як реальні засоби підтримки та захисту своїх прав.

Механізми правового заохочення, у свою чергу, відіграють ключову роль у стимулюванні правомірної поведінки, сприяють розвитку соціально відповідального суспільства і закладають основи для стабільного функціонування державних інституцій. Якщо правова культура не відповідає необхідним стандартам, правові стимули можуть сприйматися лише формально, без реального впливу на поведінку громадян, або навіть ігноруватися. Це підкреслює необхідність інтегрованого підходу, за яким удосконалення правової культури і правової політики стає пріоритетним завданням для держави.

Актуальність дослідження Бородайко П.К. полягає в тому, що воно не лише систематизує сучасний стан правової культури та її вплив на формування правової політики, а й виявляє ключові механізми, які можуть стати основою для подальших реформ. Інтеграція правових норм, регуляторів та демократичних інститутів забезпечує створення стабільної та ефективної системи, яка сприяє не тільки

дотриманню законності, але й активному залученню громадян до управлінських процесів. Це, в свою чергу, стимулює розвиток соціально відповідального суспільства, де правові стимули сприймаються як інструменти реального впливу, а не просто формальні декларації.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими планами, темами

Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила» за напрямками «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер 0116U002342) та «Закономірності розвитку і функціонування правової держави» (державний реєстраційний номер 0111U006673).

Оцінка обґрунтованості та достовірності наукових положень і рекомендацій, сформульованих автором

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та публікаціями автора дозволило дійти висновку, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертації відзначаються високим рівнем теоретико-методологічної та емпіричної обґрунтованості. Вони ґрунтуються на фундаментальних засадах сучасної правової теорії та ґрунтовному теоретичному і нормативно-правовому аналізі сучасного стану правової культури, а також її впливу на формування правової політики та ефективність правових стимулів.

Достовірність наведених у дисертації науково-методологічних положень та практичних висновків підтверджується значною кількістю опрацьованих праць вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативних джерел, даних інтернет-ресурсів тощо. Коректність посилань на літературні джерела дозволяє чітко відокремити наукові здобутки автора від напрацювань інших науковців, джерельно-інформаційна база дослідження включає 180 найменувань.

Отримані здобувачем результати дисертаційного дослідження, сформульовані висновки та рекомендації є науково обґрунтованими і базуються на використанні сучасних методів наукового дослідження.

Варто наголосити, що по-перше, дисертаційна робота є комплексним, всебічним та логічно завершеним теоретико-правовим дослідженням, яке систематизує сучасний стан правової культури, її еволюцію та взаємозв'язок з різними аспектами правової політики. Воно аналізує вплив правової культури на ефективність правових норм та стимулів, оцінюючи її роль у процесах правотворчості та правозастосування. Вивчення взаємодії правової культури та правової політики дозволяє визначити, як культурні фактори, як-от моральні

цінності та суспільні установки, сприяють розвитку правового середовища, формують уявлення громадян про право та забезпечують підвищення правової свідомості. Це дослідження також зосереджується на визначенні ролі правової культури в контексті демократичних процесів та глобалізації, впливу міжнародних стандартів і конвенцій на національні правові системи. Крім того, важливим аспектом є аналіз ефективності правових стимулів як інструментів досягнення соціальних цілей, таких як дотримання прав людини, боротьба з корупцією та забезпечення справедливості.

По-друге, у дисертаційному дослідженні обґрунтовується позиція, як зміна парадигм правової культури в умовах цифрової трансформації впливає на державне управління та практику правового регулювання. У контексті швидкої цифровізації суспільства та розвитку нових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн і великі дані, традиційні підходи до правової культури виявляються недостатніми для забезпечення належного правового регулювання. Зміни в правовій культурі, що виникають внаслідок цифрових інновацій, вимагають перегляду базових принципів правової діяльності, адаптації правових інститутів до нових реалій та формування нових підходів до взаємодії між державою, громадянами та технологіями.

По-третє, з урахуванням особливостей предмета, успішне виконання завдань дослідження обумовило використання загальнонаукових та спеціально-правових методів, що забезпечують всебічний аналіз правової культури, правової політики та механізмів правового заохочення. Зокрема застосовувалися такі методи, як історико-правовий – для вивчення розвитку концепцій правової культури та правової політики, а також трансформацій механізмів правового заохочення в різні історичні періоди; системного аналізу – дозволив дослідити місце правової культури в системі правового регулювання та визначити її вплив на формування правової політики; діалектичний – для аналізу взаємозв'язку між правовою культурою, правовою політикою та механізмами правового заохочення, їх еволюції та впливу на суспільні процеси; формально-юридичний – використовувався для вивчення нормативно-правової бази України, що регулює питання правової культури, правового заохочення та їхньої інтеграції у правову політику; соціологічний метод – для оцінки впливу правових стимулів на громадянську активність, соціальну відповідальність та легітимність правової політики; метод правового моделювання – дозволив розробити теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правової політики та впровадження нових механізмів правового заохочення. Метод узагальнення – використаний для підсумування результатів дослідження (висновки).

Одержані наукові результати дисертації мають практичне значення, оскільки сформульовані у ній висновки та пропозиції можуть бути застосовані при формуванні правової політики України, прогнозуванні її державно-правового

розвитку, а також у сфері підготовки та підвищення кваліфікації правників, держслужбовців та працівників правозастосовних органів.

Матеріали дисертації використовуються: в навчальному процесі Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила» при викладанні курсів «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права»; науково-дослідній та експертно-аналітичній роботі Науково-дослідного інституту імені академіка УАН І.М. Луцького при виконанні наукових програм розвитку Університету Короля Данила, Прикарпатського регіону та України відповідно до плану проведення наукових досліджень, при підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів в зазначеній сфері.

Завершена логіка проведеного наукового дослідження, значна кількість опрацьованих інформаційних джерел, актуальна методика та відповідна апробація дають всі підстави стверджувати, що сформульовані у дисертаційній роботі Бородайко П.К. наукові положення, а також висновки та рекомендації мають вагомe теоретико-методичне та практичне обґрунтування.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження

Зі змісту дисертації, опублікованих автором наукових праць дисертаційної роботи можна зробити висновок, що основні наукові положення, висновки і пропозиції сформовані автором самостійно, відображають особистий внесок дисертанта та характеризуються науковою новизною, яка, як зазначає сам Бородайко П.К., полягає в тому, що дисертація є комплексним, всебічним та логічно завершеним теоретико-правовим дослідженням, яке систематизує сучасний стан правової культури та її вплив на формування правової політики і ефективність правових стимулів. Вперше в українській правовій науці акцентується увага на інтеграції цих трьох елементів для ефективного впливу на формування соціально відповідальної поведінки громадян, зміцнення правопорядку та розвитку демократичних інститутів.

Серед найбільш вагомих результатів дисертаційної роботи, що визначають наукову новизну, виділимо, що уперше:

- здійснено аналіз взаємозв'язку між правовою культурою, правовою політикою та механізмами правового заохочення. Визначено, що правова культура є основою ефективної правової політики, а механізми правового заохочення сприяють правомірній поведінці громадян і розвитку соціально відповідального суспільства. Доведено, що розвиток правової культури підвищує легітимність правової політики та сприяє успішному застосуванню стимулів. Запропоновано нові механізми стимулювання, що відповідають динаміці суспільства та потребам демократичної держави. Розкрито, як зміна парадигм правової культури в умовах

цифрової трансформації впливає на державне управління та правове регулювання, створюючи можливості для оптимізації законодавчих ініціатив.

Удосконалено: розширення методик правової освіти через інтеграцію новітніх підходів (онлайн-курси з елементами гейміфікації, віртуальна реальність для моделювання судових процесів) значно покращує якість навчання, поєднуючи традиційну правову теорію з цифровими технологіями. Концепцію, що розглядає культурно-моральний фактор як активний, визначальний елемент впливу на формування правової політики.

Функціональні аспекти заохочувальних норм, які поєднують мотиваційну, інформаційну, гарантійну, оцінювальну, ідеологічну функції та соціальний контроль, сприяють формуванню високої правової культури і стабільності суспільних відносин, забезпечуючи активну участь громадян у правовому житті держави.

Повнота висвітлення і викладення сформульованих у дисертаційній роботі положень, висновків і рекомендацій в опублікованих автором працях

Результати дослідження, його основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри права та публічного управління Університету Короля Данила, де було виконано дисертацію, а також оприлюднені на двох наукових конференціях, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції та перспективи розвитку юридичної науки сьогодення» (м. Київ, 16–17 квітня 2024 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 18–19 вересня 2024 року). Наукові результати дисертації також висвітлені у 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України. Наукові публікації повною мірою відображають основні результати дисертаційної роботи.

Зауваження до окремих положень дисертаційної роботи

Слід відзначити, що представлене дисертаційне дослідження без сумніву має творчий, науковий характер, однак, як і будь-яка творча робота, не позбавлене певних дискусійних положень, тому на наш погляд, деякі положення та аргументи дисертанта є недостатньо переконливими та потребують додаткового пояснення. Основними серед них є такі.

1. Як відомо, в Україні існують успішні приклади правового заохочення, зокрема загальнонаціональні правопросвітницькі ініціативи, такі як «Я маю право!», які спрямовані на підвищення правової грамотності громадян і зміцнення довіри до правової системи. Ці ініціативи включають безкоштовну правову допомогу, інформаційні кампанії та співпрацю з міжнародними партнерами, що

сприяє інтеграції України в європейський правовий простір. Проте, автору варто звернути увагу на кілька важливих аспектів. По-перше, хоча в Україні дійсно існують позитивні приклади правового заохочення, необхідно більш детально проаналізувати їх ефективність у різних соціальних групах та регіонах. Наприклад, важливо дослідити, як саме ці ініціативи впливають на зміну правової культури серед різних вікових категорій або у віддалених регіонах, де доступ до правової інформації може бути обмеженим. По-друге, хоча велика увага приділяється молоді та жінкам-лідерам, варто глибше оцінити конкретні механізми, які забезпечують доступ до правових ресурсів для найбільш уразливих верств населення, таких як внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені або особи з обмеженими можливостями. Аналіз того, як ці групи взаємодіють з правовими ініціативами, допоможе виявити слабкі місця та забезпечити більш ефективну підтримку для тих, хто найбільше потребує правової допомоги.

2. Зазначене автором визначення правової культури як сукупності знань, переконань та установок, що формують правосвідомість громадян, є важливим і вказує на глибокий зв'язок між соціальною та правовою структурами. Однак, варто уточнити, що при аналізі правової культури важливо не лише акцентувати увагу на її соціальних аспектах, а й враховувати вплив новітніх технологій та глобалізаційних процесів на трансформацію правосвідомості. Також корисно буде поглибити розгляд впливу міжнародного правового простору на формування правової культури, адже глобалізація і інтеграція з іншими правовими системами можуть значно змінювати як внутрішню правову політику, так і суспільне сприйняття правових норм.

3. На с. 108 дисертації автор стверджує, що, незважаючи на всі переваги та недоліки, правова політика та її взаємозв'язок із правовою культурою є невід'ємно пов'язаними. Правова культура втілює основні принципи правової політики, а рівень правосвідомості населення визначає ефективність її реалізації. Правова політика охоплює всю систему права на різних рівнях, інтегруючи в себе ключовий елемент – правову культуру, яка слугує гарантом стабільності правопорядку та розвитку демократичного суспільства. На нашу думку, слід уточнити, чи існують конкретні фактори або соціально-економічні умови, що можуть перешкоджати ефективному впровадженню правової культури в реальний правовий процес, та як правова політика може адаптуватися до цих викликів для забезпечення більш стабільного правопорядку та розвитку демократичного суспільства.

4. На с. 23 автор аналізує, що правова культура існує в двох формах: живій (статичній і динамічній) та предметній. У статичній формі вона проявляється через знання, правові переконання, навички та готовність до правомірної діяльності, у динамічній – як фактична правова діяльність. У предметній формі правова культура набуває матеріалізованої форми, зокрема у вигляді нормативно-правових актів,

судових рішень та правозастосовної практики. Як ви вважаєте, чи є достатнім сучасний підхід до аналізу правової культури з урахуванням впливу цифрових технологій і глобалізаційних процесів на її розвиток у цих різних формах? Як ці нові чинники можуть змінити традиційне розуміння правової культури в Україні?

Висловлені зауваження, хоча й вимагають уточнень з боку автора, стосуються лише окремих аспектів дисертаційного дослідження, тому вони не мають значного впливу на загальну позитивну оцінку роботи і не знижують її рівень, не заважаючи визнати її завершеною науковою працею.

Відповідність дисертаційної роботи встановленим вимогам

За своїм змістом, структурою, обсягом та оформленням дисертація відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Назва дисертації відображає її зміст, що свідчить про досягнення сформульованої мети та вирішення поставлених автором завдань дослідження. Робота вдало ілюстрована додатками, що підкреслюють її праксеологічну значущість. За кожним розділом дисертаційної роботи і за підсумками дослідження в цілому сформульовано ґрунтовні висновки, одержані автором особисто. Оформлення і зміст дисертаційної роботи відповідають вимогам, що висуваються до дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Загальний обсяг дисертації складає 198 сторінок, з них основний текст 167 сторінок. Список використаних джерел налічує 180 найменувань і займає 14 сторінок. Три додатки займають 4 сторінки.

Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам МОН України

Дисертаційна робота Бородайко Павла Костянтиновича на тему: «Вплив правової культури на формування правової політики та механізми правового заохочення в умовах сучасного суспільства» є актуальним, самостійно виконаним та завершеним науковим дослідженням. Отримані результати та висновки є

належно обґрунтованими, містять наукову новизну, мають теоретичне та практичне значення. Автором узагальнено наявні в юридичній літературі наукові положення та по-новому вирішено важливе наукове завдання з визначення правової природи правової культури, правової політики, заохочувальних норм права, а також розроблені науково-практичні рекомендації прикладного спрямування.

Зміст дисертації відповідає паспорту спеціальності 081 – Право.

Основні наукові результати досить повно відображені у публікаціях. Випадків академічного плагіату не виявлено.

Зазначене свідчить, що дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та «Вимогам до оформлення дисертації», затверджених наказом МОН України від 12.01.2017 № 40, а Бородайко Павло Костянтинович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загально-правових
дисциплін Інституту права
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Ольга БАРАБАШ

